Heilna du Plooy

Elisabeth Eybers: die volgehoue "edel spel"

Abstract

This article pays tribute to Elisabeth Eybers who was not only the first woman to publish a volume of poetry in Afrikaans, but who has also received numerous awards for her poetry over the years. She has recently been awarded the P.C. Hooftprijs, the most prestigious literary award in the Netherlands. The relevance of her work is indicated by a discussion of her unique position in the Afrikaans and Dutch literary worlds, and by proposing a new reading of a well-known poem to illustrate the point of view that good poetry can always be reread in relevant ways.

In 'n onderhoud met Tomas Lieske en Willem Jan Otten vertel Elisabeth Eybers: "... toen ik net studeerde, toen heb ik een keer een prijs gewonnen voor een poësiwedstrijd van een tijdschrift ... Toen had ik wel een beetje het gevoel: ik kan het een beetje..." (Lieske & Otten: 1990,14).

Hierdie nederige uitspraak verwys na die begin van 'n loopbaan as digteres wat tot nog toe ongeëwenaard is in die Afrikaanse poësie. In die lig van hernude belangstelling in Elisabeth Eybers se werk in die jaar waarin sy 75 jaar oud word (1990) en in die lig van die feit dat sy in Februarie 1991 die P.C. Hooftprijs ontvang, wil hierdie artikel op tweeërlei wyse aan Eybers hulde bring. Daar word oorsigtelik gekyk word na haar plek in die Afrikaanse en Nederlandse literêre wêreld en daar word opnuut na 'n bekende gedig gekyk ten einde te illustreer dat goeie gedigte steeds nuwe en relevante lesings ontlok.

Deur nuwe en alternatiewe lesings van gedigte bly die werk van skrywers leef oor tyd en ruimte heen.

1. 'n Brug tussen Nederland en Suid-Afrika

Elisabeth Eybers se status in die Afrikaanse literatuur is onbetwis. Sy is nie alleen die eerste digteres wat 'n bundel poësie in Afrikaans die lig laat sien het nie (*Belydenis in die skemering* - 1936)¹, sy is ook die mees bekroonde digteres in Afrikaans.² Die merkwaar-

¹ In die onderhoud met Lieske en Otten (1990) beantwoord Eybers die vraag of sy 'n vroulike skrywer as voorbeeld gehad het soos volg: "Thuis had ik, dankzij mijn moeder, *A room of one's own* van Virginia Woolf gelezen ... In het Afrikaans bestonden er geen dichtersessen, - *Belydenis in die skemering* was de eerste bundel van een dichteres ... Er waren wel al verhalen van vrouwen verschenen." Daar is sekerlik wel vroeër gedigte deur ander digteresse geskryf, maar sover ek kon vasstel, kan 'n mens Eybers hier glo dat sy inderdaad die eerste digteres was wat 'n bundel gepubliseer het.

digste van haar digtersloopbaan (wat hopelik nog nie verby is nie!) is dat sy oor soveel jare die digtersaktiwiteit kon volhou en steeds beter gedigte geskryf het.³ Die meeste kritici is

² Elisabeth Eybers ontvang die volgende pryse vir haar werk:

- 1943 Die Hertzogprys - vir *Die stil avontuur* en *Belydenis in die skemering*.
- 1957 Die W.A. Hofmeyrprys - vir *Kwartet* (saam met MER, Henriette Grové en Ina Rousscau)
- 1961 Die Akademieprys - vir vertaalde werk: *Die os en die esel van die krip* van Jules Supervielle.
- 1971 Die Hertzogprys - vir *Onderdak*.
- 1973 Die CNA-prys - vir *Kruis of munt*.
- 1977 Die CNA-prys - vir *Einder*.
- 1978 Die W.A. Hofmeyrprys - vir *Einder*.
- 1982 Die CNA-prys - vir *Bestand*.
- 1983 Die Louis Luytprys - vir *Bestand*.
- 1983 Die W.A. Hofmeyrprys - vir *Bestand*.
- 1989 Die Ou Mutualprys - vir *Rymdwang*.

Sy ontvang die volgende Nederlandse pryse:

- 1975 Die Herman Gorterprys van die stad Amsterdam - vir *Kruis of munt*.
- 1978 Die Constantijn Huygensprys - vir al haar werk.
- 1991 Die P.C. Hooftprys.

Sy ontvang ook drie eredoktorsgrade: van die Universiteit van die Witwatersrand (1972), die Randse Afrikaanse Universiteit (1975) en die Universiteit van Pretoria (1982) (Vgl. Bosman, 1988.)

³ Elisabeth Eybers se bekendste werk is die vyftien digbundels:

- 1936 *Belydenis in die skemering*
- 1939 *Die stil avontuur*
- 1945 *Die vrou en ander verse*
- 1946 *Die ander dors*
- 1950 *Tussensang*
- 1956 *Die helder halfjaar*
- 1958 *Neerslag*
- 1962 *Balans*
- 1968 *Onderdak*
- 1973 *Kruis of munt*
- 1977 *Einder*
- 1982 *Bestand*
- 1985 *Dryfsand*
- 1987 *Rymdwang*
- 1989 *Noodluik*

Verder het Elisabeth Eybers in die laat-dertiger- en vroeë veertigerjare enkele sketse en verhale geskryf wat in tydskrifte verskyn het. Twee verhale verskyn later in die bundel *Kwartet* (1957) wat ook verhale van MER, Henriette Grové en Ina Rousseau bevat.

In dieselfde jare skryf sy ook resensies en verskillende artikels oor opvattinge in die literêre kritiek. In 1963 hou sy 'n lesing in Brussel oor haar eie werk en die stuk word as 'n belangrike sleutel tot haar werk beskou.

dit eens dat haar beste werk juis in die later bundels (*Onderdak* en dié daarna) voorkom (vgl. Nienaber-Luitingh, 1975; Kannemeyer, 1978; Britz, 1971; Gouws, 1979).

Dit is dus gepas en prysenswaardig dat by geleentheid van haar vyf-en-sewentigste verjaarsdag Elisabeth Eybers se werk in een band gepubliseer is. Die *Versamelde gedigte* wat deur Querido en Van Oorschot uitgegee is - pragtig versorg in fyn papier en swart linneband - is 'n klein boekie wat 'n rykdom van poëtiese vreugde bied. Daar verskyn ook 'n *Versamelde gedigte* by Tafelberg en Human en Rousseau in Suid-Afrika. Van die digteres se eerste bundel het sy veertig gedigte weggelaat en uit later bundels nog tien. Verder bevat die versamelwerk al die gedigte wat sy tussen haar sewentiende en vier-en-sewentigste lewensjaar geskryf het.

Daar verskyn ook in 1990 'n *Liber amicorum*, getitel *Uit liefde en ironie* by Querido, saamgestel deur Hans Ester en Ernst Lindenberg - 'n bevestiging van die feit dat Elisabeth Eybers se werk nog steeds gelees en geniet word. Die bundel bevat veertien bydraes in Nederlands, een in Engels en twaalf in Afrikaans. Die bydraes verskil daarin dat sommige akademies van aard is en ander essayisties terwyl daar ook skeppende werk opgedra aan Elisabeth Eybers in die bundel voorkom.

Die bundel opstelle illustreer hoe Elisabeth Eybers op sonderlinge wyse 'n brug tussen die Nederlandse en Afrikaanse taalgemeenskappe vorm. Sy het wel haar eerste kennismaking met die poësie deur middel van Engels gehad, maar sy het van die begin af in Afrikaans gedig (Lieske & Otten, 1990:13). Die Afrikaanse literatuur eien haar werk vir Afrikaans toe aangesien sy steeds in Afrikaans skryf en haar verwysingsraamwerk in 'n groot mate steeds Suid-Afrikaans en Afrikaans bly. Sy het ook steeds na al die jare heimwee na haar geboorteland soos blyk uit talle verse en ook uit eie getuienis (vgl. Lieske & Otten, 1990:22; Jansen in Ester & Lindenberg, 1990:45 e.v.).

In Nederland geniet Elisabeth Eybers se werk hoë agting en Nederlanders voel selfs dat hulle daarop 'n aanspraak het, aangesien sy in Nederland woon en werk. Lieske en Otten (1990:2) praat van "een kleine maar vaste kring stille bewonderaars". In 'n resensie van *Liber amicorum* wat in *Vrij Nederland* verskyn (1990:9) verwys Ed Leeftang na die "vanzelfsprekendheid waarmee Nederland de grote dichteres tot zijn literatuur rekent". Thérèse Cornips kritiseer hierdie vanselfsprekende toe-eiening (Ester & Lindenberg, 1990:18), maar Leeftang (1990:9) sien dit anders: "Of je dat gemak onbescheiden moet vinden of juist mag opvatten als een blijk van onbekrompen, oprechte erkenning, vraag ik me af ..."

Die publikasie van die *Versamelde gedigte* en *Liber amicorum* in Nederland, is egter maar net 'n voorspel, want in Februarie 1991 ontvang Elisabeth Eybers in Den Haag die P.C. Hooftprys. Hierdie toekening is sekerlik die uiteindelijke bewys vir die waardering van Eybers se werk in Nederland. Dit is ook vir liefhebbers van haar gedigte in Suid-Afrika wonderlik dat haar werk met hierdie gesogte prys bekroon is. Enersyds gun 'n mens die

Sy doen verskeie vertalings van gedigte wat in die bundels opgeneem word, maar vertaal ook *Die os en die esel van die krip* (1959). Sy vertaal ook van haar eie werk met die hulp van Olga Kirsch in *The quiet adventure* (1948).

digteres die eer wat haar aangedoen is en andersyds voel 'n mens ook stilweg trots op wat Afrikaans, die jongste spruit van die Dietse taalfamilie kan oplewer.

Oor die toekenning van die Hertzogprys in 1945 sê Elisabeth Eybers in 1990: "Ik heb zelfs het gevoel gehad dat het een beetje te makkelijk kwam, - je gaat het een beetje wantrouwen, want ik heb me natuurlijk toch gemeten aan grotere figuren en dan denk je: ja ja, Zuid-Afrika, daar ben ik een grote kikker in een klein vijvertje" (Lieske & Otten, 1990:18). Die toekenning van die P.C. Hooftprys sal sekerlik kan dien as bewys dat sy inderdaad gesien word as 'n groot 'kikker' in 'n groot 'vijver'.

In die lig van die groot onderskeiding wat Elisabeth Eybers in Nederland te beurt geval het, voel 'n mens dat daar ook hier in Suid-Afrika weer iets oor haar werk gesê behoort te word. Om egter oor Elisabeth Eybers se werk iets heel nuuts te sê, is nie maklik nie. Haar verse is op skole en universiteite voorgeskryf en mense ken haar werk van vroeg af. Leerlinge en studente weet sy is die vroulike lid van die Dertigers, en die enigste een wat steeds dig. Elke nuwe bundel van Eybers is in Suid-Afrika ontvang en aangekondig en bespreek as 'n groot literêre gebeurtenis. Daar het verskeie uitgebreide studies oor haar werk verskyn, ook verhandelinge en proefskrifte. Hoewel daar die afgelope tien jaar min akademiese navorsing oor haar werk onderneem is, is daar tans weer intensiewe navorsing aan die gang. Eybers se oeuvre is dus tans reeds deeglik beskryf, geklassifiseer, historiese geplaas en getipeer, in fases ingedeel, ensovoorts (vgl. Nienaber-Luitingh, 1975).

En tog ... en tog is daar steeds veel te sê en ook nuwe dinge te sê oor die verse van hierdie merkwaardige digteres.

2. Die literatuur leef in sy lesers

Een van die eienskappe van 'n taaltteks wat as literatuur beskryf kan word, is die vermoë van so 'n teks om steeds nuwe lesers te wen en nuwe lesings te genereer. In sulke tekste vind daar deur die amalgame van belewenis, nadenke, ryping, taal en poëtiese vaardigheid en tegniek 'n 'chemiese reaksie' plaas, wat beskryf sou kon word as 'n magiese transformasie. Die resultaat is 'n gedig wat betekenis vermenigvuldig, wat die leser telkens op nuwe paaie lei, wat die leser tot nuwe en vernuwendes gedagtes stimuleer. In sy boek *Beyond deconstruction* (1985:154) beskryf Howard Felperin sulke tekste as "mighty begetters of readings": om redes wat nie altyd maklik verklaar kan word nie, verwerf sulke tekste telkens opnuut nuwe lesers en lesings waarin hulle voortbestaan.

Elisabeth Eybers se gedigte is sulke tekste - "elke lees sny nuwe kante van haar digterskap oop" (Du Plessis, 1990:1) en daarom word die gedigte weer en weer gelees en bely liefhebbers van Eybers se poësie dat hulle die verse steeds lees en herlees.

Omdat ek nie graag dinge wat reeds gesê is, net wou herhaal nie, het ek gedink om die relevansie van Elisabeth Eybers se poësie en belangstelling in haar werk te motiveer deur opnuut die gedigte self te lees. Hierdie opstel is die resultaat van my herlees van 'n bekende gedig.

Die gedig "Sisteem", die openingsgedig van die bundel *Balans* (1962) word gewoonlik as kunsteoretiese gedig gelees. Tog kan die lesing van die gedig uitgroei tot 'n baie interessante gesprek, omdat die metaforiek in die gedig 'n wye veld van assosiatiewe denke aktiveer.

Sisteem

Sy't haar gebalde buik
die afgrond toevertrou
en kan nie terugkatrol
maar moet al sneller sak
al radeloser tol
tot waar die besemstruik
in oker skuim oopvou.

Met lig wat sy ontlas
ryg sy die blare vas
en koppel tak aan tak.
Sy span vanaf die spil
tien speke in 'n straal
en trek haar dun patroon
- die silwer dekagoon -
in spreide spiraal
tot alles snaarstyf tril.

Sy strik die laaste knoop
en krimp bedees opsy,
geledig deur die vlyt.

Kyk - op haar rug die kruis
van barmhartigheid
wat elke argwaan stil.

Maar as die raamwerk ril
sal sy elektries gly -
'n aarsellose oop
agtvingerige vuus.

Deur gewoon net die metaforiek in die gedig opnuut te ondersoek, vind 'n mens heelwat wat nuut en verrassend is in die gedig.

In "Sisteem" word die spinnekop as metafoor gebruik. Die aktiwiteit/werk/besigheid van die spinnekop begin met 'n onbeheerbare en skynbaar onbeheerste tuimeling - sy werp haarself as't ware oor die afgrond. Tog is daar in die tuimeling 'n faset van vertroue, asof die spinnekop instinkmatig glo dat die na benede stort sin het. Daar is geen terugkeer nie al tol sy al hoe radeloser. Dan land sy op die besemstruik.

In die besemstruik spin sy haar web - deeglik en sekuur en met fyn beplanning. Daar is patroonmatigheid en reëlmaat en doeltreffendheid in die voltooide werkstuk. Wanneer die werk afgehandel is, trek sy haar terug - sy is bedees en nederig, die toonbeeld van dienswilligheid na die arbeid wat 'n soort ontlading is.

Wanneer daar egter aan die web geraak word deur 'n potensiële prooi, is die spinnekop doeltreffend en dodelik. Onfeilbaar soos 'n elektriese toestel beweeg sy blitsig en die prooi word getref: dit gaan om effektiwiteit, spoed en slaankrag soos 'n skok.

Die gedig vertoon 'n duidelike progressie op verskillende vlakke. Daar is 'n narratiewe lyn en ontwikkeling: die spinnekop se voorbereiding word beskryf asook hoe sy sal toeslaan. Narratief word daar opgewerk na 'n klimaks wat des te meer treffend is omdat die vangs nie beskryf word nie, maar in die vooruitsig gestel word. Hierdie progressie word ondersteun deur die struktuur van die gedig. In die eerste lang strofe word byvoorbeeld beskryf hoe die spinnekop na benede val en die hele strofe is een lang sin wat sonder enige leestekens aaneenloop net soos die tuimeling: sy val en val en val.

Die tweede strofe beskryf die spin van die web: 'n volgende fase van die proses. In twee kort drie-reëlige strofes word eers haar gesindheid en dan haar voorkoms gegee. Die slotstrofe vorm dan 'n klimaks - die afloop van die verhaal word in vooruitsig gestel.

Eers moet daar gesê word dat die hele proses van die spin van 'n web uiters oortuigend beskryf word. Dit is myns insiens baie belangrik dat die beeldende element (die *vehicle* van die metafoor) self raakgesien word en nie net die metaforiese implikasies daarvan nie. Die spinnekop en haar web is nie slegs metafoor vir iets anders nie, sy is volledig en inherent deel van die gedig.

Volgens die beskrywing van die web en die voorkoms van die spinnekop, is dit waarskynlik dat hier verwys word na 'n spinnekop van die familie *Araneidae*, genus *Neoscona* (*Afraranea*) *triangula* aangesien hierdie soort spinnekoppe sulke groot wawielwebbe maak. Die meeste van dié soort spinnekoppe het merke op hulle abdomen wat soms lyk soos 'n kruis. Hulle staan inderdaad bekend as *cross spiders* of kruisspinnekoppe al is die kruis nie altyd ewe duidelik nie. Hierdie soort spinnekoppe kom wydverspreid in Suidelike Afrika voor.⁴

Die prosedure wat in die gedig beskryf word, lees dan ook soos 'n 'beryming' van 'n ensiklopedie-inskrywing oor die maak van 'n web deur 'n spinnekop. Spinnekoppe werp inderdaad soms 'n ankerdraad uit wat deur die wind iewers vasgehaak word en soms sweef hulle as't ware totdat hulle iewers te lande kom. 'n Kind wat opmerkzaam is sou beslis al gesien het hoe 'n spinnekop 'n web spin - veral in die herfstyd is spinnekoppe baie volop in Suid-Afrika. Die beskrywing in die gedig is dus besonder realisties: die omtrek van die web word eerste gespin, dan word die speke gespan. Daarna word die drade in spiraalvorm gespin en laaste word die web met 'n ankerdraad styfgetrek. Dan wag die diertjie geduldig op haar prooi.

Selfs in die kleure van die gedig word die realistiese illusie uitgebou: die oker struik is tipies van die Suid-Afrikaanse veld, wat veel meer bruin en geel as groen vertoon en die gespinde drade blink soos silwer lig in die helder son.

⁴ Ek is dank verskuldig aan dr. G. Oberholzer van die Departement Dierkunde aan die PU vir CHO vir die wetenskaplike inligting aangaande die verspreiding en gewoontes van hierdie bepaalde soort spinnekoppe.

Die metafoor word dus breed uitgewerk. Maar die natuurlike handeling van die spinnekop beteken hier veel meer as die gewone feit. Indien die aard van die handeling beskou word, kom daar ander assosiasies na vore. Daar is 'n sprong in die duister, dan werk, dan trefkrag - soos in die maak van 'n gedig. Die aanvanklike impuls hou verband met iets onwillekeurigs, iets van die 'hart' en hartstog, van drif en instink. Dan volg 'n fase van noukeurige werk en volharding, die volvoering van 'n intellektuele taak: daar is beplanning en patroon en orde. Hierdie fase het dus met die rede te make. Die volwees van gedagtes is byna soos 'n las, dit is soos swanger wees van gedagtes en daarom is daar sprake van 'n lediging, 'n ontlasting, gepaard met nederige tevredenheid. Maar die produk van die arbeid is 'n doeltreffende sisteem - dit tref soos met 'n vuig, met geweld.

Kunsteories beskou, kan 'n mens hierin iets sien wat met die ontwikkeling van 'n gedig te make het (hoewel die chronologie in die gedig glad nie met die verloop van die skeppingsproses hoef te korreleer nie). Daar is die aanvanklike kreatiewe prikkel, die sorgsame werk, die lediging en dan die trefkrag van die voltooiide teks. Die gedig is dus ikonies omdat dit inderdaad in die fyn strukturering en trefkrag illustreer waaroor dit handel. Die strukturering werk deur in klankpatrone, aangesien klankherhalende woorde semanties vermenigvuldigend op mekaar inwerk, asook in die ritme, wat 'n bepalende funksie vervul in byvoorbeeld die slotstrofe, maar dit verg 'n opstel op sigself.

3. Die web van woorde

Daar bly steeds oor die gedig vele dinge ongesê: die woorde en kombinasies van woorde laat bowetone klink wat die leser weer en weer laat lees. Die spinnekop is metafoor vir die digter/gedig, maar die spinnekop word self metafories beskryf. In die beskrywing van die spinnekop is die volgehoue 'vroulike' metaforiek baie opvallend. Van die begin af word vroulike voornaamwoorde gebruik. Die "gebalde buik" roep dadelik die gedagte van swangerskap op en dit sluit aan by die gedagte van "toevertrou", want met 'n swangerskap weet die vrou ook nie presies wat voorlê nie. Sy land op 'n besemstruik, 'n struik wat gebruik word vir die maak van besems en weer eens word 'n besem met 'n tipies vroulike aktiwiteit, naamlik huis skoonmaak, geassosieer. Die metafore is inderdaad soos 'n web wat uiteindelik alles aan mekaar bind.

Wanneer die spinnekop spin, word gesê dat sy "lig" "ontlas". Die gebalde buik word leeggemaak, daar word aan iets geboorte geskenk, daar word van iets ontslae geraak, iets word uitgeskei, afgelaai. Dit waaraan sy geboorte gee, is lig. Wanneer sy die las afgelê het, is sy self "ontlas", sy is ligter gemaak. "Lig" dra assosiasies van insig en begrip (om "lig op 'n saak te werp" is 'n bekende uitdrukking), maar ook van skoonheid. Die spindrade is soos lig, dit is 'n pragtige "silwer dekagoon" - fyn en blink en simmetries. Insig en skoonheid word dus metafories verbind. Die woordspel met "las" en "lig" het egter ook met gewig te make, met die aflê van iets wat swaar en inderdaad kwellend kan wees.

Die spinnekop se werk word verder deur 'n reeks vroulike handelinge omskryf. Sy "ryg" die blare vas soos in naaldwerk, sy "span" die speke soos in weefwerk, sy "strik" die laaste knoop soos wanneer 'n lint, 'n versiersel gestrik word. Daarna is sy die tipies geïdealiseerde huislike vroulike gestalte: nederig in haar diensbaarheid.

Daar is ook die kruis op haar rug. Hierdeur word assosiasies opgeroep met 'jou kruis opneem', deur die vrou en/of die digteres en/of die spinnekop. Die gedagte van iets dra,

sluit ook weer aan by die noodsaaklikheid daarvan om te "ontlas" om die gewig af te lê. Die kruis word teken van lydelikheid, verdraagsaamheid, selfs barmhartigheid en op grond van hierdie assosiasies wat sterk religieuse bowetone het, is sy bo agterdog en wantroue verhewe.

Die ironie is egter dat die spinnekop nie onskuldig is nie. Sy is inderdaad jagter en juis 'n baie voortreflike en dodelike jagter. Die ironie manifesteer verder in verskillende ander patrone. Afgesien van die eerste voor die hand liggende betekenis van ontlas as 'n noodsaaklike liggaamlike funksie, kan "ontlas" ook letterlik beteken *ont-las*, om 'n las af te lê. Hier word 'n mens bewus van 'n spanning: die proses is glad nie heeltemal suiwer in skoonheid en vreugde nie. Daar sit 'n element van beswaardheid, van belas wees in. Daar is 'n duister kant aan die aktiwiteit wat versterk word deur die gebruik van die woord "ril", wat in die eerste reël van die laaste strofe prominent in die rymposisie staan. "Ril" het assosiasies van angs en onheil wat gekonkretiseer word as die spinnekop ontmasker word as roofdier en jagter. Die gedig eindig op "vuis" - onmiskienbaar 'n instrument van geweld en mag.

Dit word dus duidelik dat die proses waarmee die spinnekop besig is, te make het met iets wat enersyds natuurlik en lewensnoodsaaklik is, maar andersyds moeisam en bedreigend is.

In die feit dat die spinnekop slegs oënskynlik so diensbaar en gediensig is, lê die sterkste ironie. Hierdie skynbaar onskuldige vlytige diertjie is dodelik doeltreffend: sonder huiwering sal sy in die fynbeplande web beweeg en die slagoffer inpalm, sodat die web gesien kan word as 'n sistematies beplande strategie wat aan die spinnekop mag verleen. Die woorde in die slotstrofe is net so paradoksaal: die vuis het agt vingers en is oop. Die agt vingers dui gelyktydig op die spinnekop en die vuis - 'n vuis word met vingers gemaak en agt vingers is die agtpotige archnida. 'n Vuis is simbool vir geweld en aggressie. Die spinnekop se agt bewegende pote is soos 'n oop veelvingerige hand, maar die dodelike effektiwiteit van die jagter is soos 'n vuis.

Die slotsin is inderdaad die *punchline* van die gedig.

Die metaforiese opeenstapeling en ineenvlegting bewerkstellig 'n gelykluidendheid en onderskeiding van betekenis wat soos eggo's vermenigvuldig. Dat die poësie treffend wil wees en is, is gemaklik aanvaarbaar. Maar wat van die onheilspellende, die gevaarlike daarin? Waarin lê die gevaar en wie is in gevaar?

'n Ander assosiasie wat hom aan my opdring, is dié van die dienende vrou, die Martha-figuur van die Nuwe Testament. Die gedig se volgehoue gebruik van vroulike en huislike beelde, van diensbaarheid, nederigheid, vlyt en geduld roep onvermydelik die geïdealiseerde beeld van die 'dienende Martha' op. En dan moet 'n mens vra: is die dienende vrou so onskuldig? Span sy nie ook 'n web waarmee sy mag verkry nie? Beplan sy nie ook 'n strategie in lyn met haar *image* om uiteindelik op effektiewe wyse 'n doel te bereik nie? Die verbeeldingryke leser wat langs hierdie weg verder dink, sou dan wou vra of die gedig nie iewers iets te sê het oor die ontmaskering, die uitlewering van die dienende vrou nie?

Teenoor die Martha-figuur staan die Maria-figuur, die een beeld van diensbaarheid, die ander beeld van die leergierige, die intellektuele. Daar is 'n spanning tussen diens en mag en dit hou verband met die spanning tussen die ideale van die Martha-figuur en die ideale

van die Maria-figuur, die 'natuurlike' in spanning met die intellektuele. Sou hierin 'n teenoormekaarstelling van die praktiese dienende vrou en die intellektuele vrou gesien kon word? So 'n suggestie is, in hierdie tyd van 'n nuwe bewussyn van fynere onderskeidinge in vroulike belewenisse, vir my baie sterk, soos ook die suggestie van 'n ontmaskering.

Maar die twee pole van die teenstelling is nie te skei nie, selfs soms nie te onderskei nie. Die natuurlike en die intellektuele kan twee aspekte van vroulikheid wees, soos in die twee figure van Martha en Maria, maar dit kan ook twee fasette van dieselfde persoonlikheid wees (soos in die spinnekop verenig) wat dan 'n bepaalde soort verskeurdheid kan teweegbring.

Vanselfsprekend kan al die gedagtes nie allegories element vir element met die gedig in korrelasie gebring word nie, maar dit is soos bowetone wat klink en nie geïgnoreer kan word nie.

'n Mens sou dit selfs verder kon voer. Die beeld van die spinnekop kom meermale in Eybers se werk voor. Daar is die gedig "Terugblik" wat Calvyn as "die gehurkte garingbuik ... wat waghou oor sy wrede web" beskryf. Die gebruik van die spinnekop in 'n negatiewe konnotasie sluit aan by die suggestie in "Sisteem". In "Terugblik" word die spinnekop ook beskryf as 'n wrede dier wat oënskynlik nie so gevaarlik is nie. Dit gaan in hierdie gedig oor die uitverkiesingsleer wat vir Eybers onaanvaarbaar is omdat dit vir haar lyk asof Calvyn met sy siening die saligheid of lewe soos 'n draad in sy buik bewaar. Die religieuse uitverkiesing word dus geassosieer met 'n spindraad en die spindraad word 'n web. Die web is weer iets wat vashou, wat vang, wat beklem, wat by implikasie op die beklemmende van die dogma dui.

Via die metaforiek eggo "Sisteem" dus intratekstueel ander gedigte van Eybers, maar die gedig is ook soos baie ander gedigte intertekstueel met die Bybelse metaforiek en religieuse problematiek verbind (vgl. Lieske & Otten, 1990:26; Spies, 1990:128 e.v.). En dit sou 'n baie interessante studie kon word om te gaan kyk hoe Eybers binne die metaforiese verwysingsraamwerk van haar religieuse agtergrond bly, al is sy volgens eie uitspraak geen gelowige nie (Lieske & Otten, 1990:11; vgl. ook Spies in Ester & Lindenberg, 1990:128).

4. Nog leesstrategieë

Hierdie gedig is nog glad nie leeggeskryf nie. Ander lesers sou die gedig kon analiseer in terme van Eybers se oeuvre, dit wil sê die gedig kan intratekstueel gelees word. Trouens, baie bekende temas in haar werk figureer hier duidelik: byvoorbeeld dat die "edel spel", die kreatiewe handeling onontkombaar is; dat hart (drif, lewe, die werp oor die afgrond) en rede (die intellek, die poëtiese, die sisteem) in spanning verkeer en dat daar altyd 'n soeke na ewewig is ("Sisteem" kom immers uit die bundel *Balans*). In die gedig, soos in baie ander, kom ook voor die kennis en liefde vir die natuur, die voortdurende bemoeienis met die literatuur, die voorliefde vir die tegnologiese woord ("elektries gly").

'n Ander belangrike terrein van ondersoek word aangedui deur die volgehoue vroulike perspektief - 'n studieonderwerp op sigself, aangesien 'n mens hier te make het met vroulikheid in die wye sin, 'vrou as mens' en 'mens as vrou' wat 'n veel dieper en wyer perspektief is as dié van die feministiese vroulike skrywer. By Eybers ontbreek 'n

aggressiewe belewenis van vroulikheid heeltemal, vir haar is vroulikheid 'n aanvaarde feit wat nie in opposisie tot manlikheid as geldig bewys hoef te word nie. Eybers se bemoeienis met vroulike belewenis verskil radikaal van die feministiese hantering van dieselfde onderwerpe en binne die raamwerk van die feministiese literatuurstudie sou 'n studie wat biografiese gegewens betrek hier interessante gegewens kon oplewer. Eybers sê byvoorbeeld die volgende:

Ik had geen broer, er waren alleen drie dochters. Het was een echt vrouwengezin. Misschien ben ik daarom niet feministisch, want mijn moeder was toen al toonaangevend en nam de beslissingen. Ik had nooit het gevoel dat het iets minderwaardigs was niet een man te zijn (Lieske & Otten, 1990:12).

Ander temas in die verse kan ook met outobiografiese uitsprake van die digteres in verband gebring word. Daar is byvoorbeeld haar bewondering vir praktiese en doeltreffende mense (vgl. Lieske & Otten, 1990:19 en 25). Sy beskou haarself as onprakties in die gewone gang van die lewe, en bely haar bewondering vir praktiese en suksesvolle mense. 'n Leser van Eybers se poësie sou dan hierin 'n ironie kon raaksien: die voortreflike in die werklikheid (soos die spinnekop se funksionele web) word oorskry deur die voortreflike vers. Want die vers is nie aan tyd gebonde nie - die harde werk, die praktiese vaardigheid wat in die werklikheid vergaan, verkry in die gedig onsterflikheid. Die gedig is soos die web, maar die web vergaan en die gedig nie - die web kan bly bestaan juis vanweë die gedig.

Ek wou met hierdie ondersoek na aspekte van die metaforiese konstruksies iets van die trefwydte van 'n Eybers-gedig illustreer. Ek het ook probeer aantoon dat goeie gedigte steeds herlees kan word. 'n Teks soos hierdie is myns insiens inderdaad 'n *begetter of readings* en sulke verse, wat in oormaat voorkom in die *Versamelde gedigte*, bly leef.

Vir 'n skrywer is 'n *Liber amicorum* 'n getuienis daarvan dat daar mense is wat vriende is en wil wees van daardie skrywer en haar werk. Daar is tans baie mense wat van Elisabeth Eybers en haar poësie hou. Maar ek glo dat daar nog vir baie generasies van lesers (Afrikaanse en Nederlandse lesers) 'n wonderlike leeservaring voorlê in die verse van hierdie digteres. Hierdie gedigte, al beskou die digteres hulle as 'klein verse', sal vir hulleself 'geliefdes' genereer - hulle sal voortbestaan in die hande van diegene wat hulle sal liefhê.

Voortbestaan

Jou lewe, as't ware in die hande van dié wat jy liefhet
soms ook sônder dat hulle daarop let,
is gevaarlik beveilig, vir volwassenheid onvatbaar, word oud
met 'n onuitgestorwe natuurdrijf tot eie behoud.

5. Bibliografie

- Bosman, Martjie 1988. *Awards for South African Literature*. Pretoria : Human Sciences Research Council.
- Britz, E.C. 1971. *Die paradoks in die poësie met verwysing na Elisabeth Eybers*. (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Stellenbosch.)

- Cornips, Thérèse 1990. Wat men liefheeft ... In: Ester, H. & Lindenbergh, E. *Uit liefde en ironie. Liber amicum*. Amsterdam : Querido. p. 18-22.
- Du Plessis, Hans 1990. *Elisabeth Eybers*. Ongepubliseerde lesing. Potchefstroom.
- Ester, H. & Lindenbergh, E. 1990. *Uit liefde en ironie. Liber amicum*. Amsterdam : Querido.
- Eybers, Elisabeth 1990. *Versamelde gedigte*. Amsterdam : Querido & Van Oorschot.
- Felperin, Howard 1985. *Beyond deconstruction*. Oxford : Clarendon Press.
- Jansen, Ena 1990. Eybers die vreemde eend. In: Ester, H. & Lindenbergh, E. *Uit liefde en ironie. Liber amicum*. Amsterdam : Querido. p. 18-22.
- Gouws, S.M. 1979. *Die afstropingsmotief in die poësie van Elisabeth Eybers*. (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.)
- Kannemeyer, J.C. 1978. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. Deel 1. Kaapstad/Pretoria : Academica.
- Leefflang, Ed. 1990. Onuitgestorven natuurdriфт tot eigen behoud. *Vrij Nederland / Boekenbijlage*, 3 Maart 1990.
- Lieske, T. & Otten, W.J. 1990. Liefde herken je aan het afscheid. *Tirade*, 34 (326):2-37. Jan./Feb.
- Nienaber-Luitingh, M. 1975. *Ter wille van die edel spel*. Kaapstad/Pretoria : Academica.
- Spies, Lina 1990. Die vindingryke en verguisde aanspraakmaker. In: Ester, H. & Lindenbergh, E. *Uit liefde en ironie. Liber amicum*. Amsterdam : Querido. p. 128-141.

Potchefstroomse Universiteit vir CHO